

Kabul Tarihi:28.09.2015

Yayın Tarihi:20.10.2015

**TARİKU'L- EDEB'E GÖRE SİBYAN MEKTEBLERİNDE (İLKOKUL)
ÖĞRETMEN-ÖĞRENCİ İLİŞKİLERİ VE BENZER İÇERİKLİ BAZI
ESERLERLE MUKAYESESİ**

Hatip YILDIZ* Gülşen İSTEK**

Öz

Bu çalışmada; Osmanlı Devleti'ndeki temel eğitim kurumlarının ilki olan sıbyan mektepleri ele alınmış ve ana tema olarak da bu eğitim kurumlarındaki öğretmen ve öğrencilerin sahip olmaları gereken vasıflar ile eğitim-öğretim faaliyeti esnasındaki ilişkileri üzerinde durulmuştur.

Çalışmada, Osmanlı klasik dönem temel eğitim yapısı alanında en değerli kaynaklardan biri olan Amasyalı Ali bin Hüseyin'in "*Tariku'l- Edeb*" adlı eseri genel şablon olarak kabul edilmiştir. Ayrıca, bu eserde yer alan pedagojik eğitim önerileri, dönemin bazı eğitim içerikli eserleriyle karşılaştırılarak, Osmanlı klasik dönemi temel eğitim felsefesi hakkında bir değerlendirme yapılmak istenmiştir.

Konunun izahı yapılırken, önce öğretmenin ve öğrencinin vasıfları ele alınmış ve sonra da öğretmen-öğrenci ilişkileri aktarılmıştır. Bu kapsamda öncelikle "*Tariku'l-Edeb*"de yer alan prensipler ifade edilmiş ve daha sonra bu öneriler İbn-i Sahnun, Kabisî, İmam Burhaneddin Ez-Zernûcî gibi o dönemde revaçta olan eğitimcilerin eserlerindeki benzerlik veya farklılıklarla karşılaştırılmıştır.

Sonuç olarak; Tariku'l-Edeb'in, Osmanlı Yükselme Dönemi'nin başlarında kaleme alındığı halde, sıbyan mekteplerinde istenen öğretmen-öğrenci profilini ve bunlar arasında olması gereken pedagojik ilişkileri ayrıntılı olarak ifade etmesi nedeniyle temel eğitim açısından kayda değer bilgiler içerdiği anlaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Tariku'l-Edeb, Osmanlı, Sıbyan Mektebi, pedagoji, öğretmen, öğrenci

**BY TARİKUL- ADAB IN PRIMARY SCHOOL (ELEMENTARY SCHOOL)
TEACHER-STUDENT RELATIONSHIP WITH COMPARISON OF SOME SIMILAR
TRACE (WORK) CONTENT**

Abstract

In this study; Educational institutions on the basis of the Ottoman Primary school, which is dealt with as the first and main theme of this educational institution was emphasized teachers and students with skills needed to have the relationship during educational activities of the Ottoman Empire.

In the study, Ali bin Hussein who was from Amasya, one of the most valuable resources in the basic education structure of the Ottoman classical period "*Tariku'l- Adab*" his work has been recognized as a global template. In addition, the proposals contained in this pedagogical work, some educational content in comparison to the period of the works, was asked for an evaluation of basic education philosophy of classical Ottoman period.

The explanation of the subject while before discussed the qualifications of teachers and students in teacher-student relations and later was transferred. In this context primarily "*Tariku'l- Adab*" also expressed the principles contained and then these proposals were compared with the

* Yrd. Doç. Dr., Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi, hatipyildiz@mynet.com

** Doktora Öğrencisi, Dicle Üni., Sosyal Bilimler Enstitüsü, vuslat80@hotmail.com

Tarîku'l- Edeb'e Göre Sıbyan Mekteplerinde (İlkokul) Öğretmen-Öğrenci İlişkileri Ve Benzer İçerikli Bazı Eserlerle Mukayesesi

similarities or differences in the work of educators who are İbn Sahnun, Kabîsî, İmam Burhaneddin Ez- Zernüci as that period are in vogue.

As a result; Tarîku'l-Edeb was penned earlier Promotion Period of the Ottoman that case, it was understood that the required teacher-student profile in the primary school and includes valuable information in terms of basic training for the pedagogical relationship in detail as stated should be among them.

Key words: Tarîku'l-Edeb, Ottoman, sıbyan school, pedagogy, teacher, student

Giriş

Sıbyan mekteplerinin kuruluşu İslâm'ın ilk yıllarına kadar uzanır. İslâm dininin yayılmaya başladığı yıllarda okuma yazma bilenlerin sayısı oldukça azdır. Mektepler başlangıçta yazı okulları olarak ortaya çıkmış, sonraları ise Kur'an ve dinin öğretildiği yerler olmuştur.

Sabi denilen beş altı yaşlarındaki kız ve erkek çocukları okutmak amacıyla açılmış olan ilköğretim kurumlarına Osmanlı Devleti'nde "sıbyan mektebi" denilmiştir. Bu okullara mekteb, mekâtib, taş mekteb, mahalle mektebi gibi isimler de verilmiştir. Anne ve babaların çocuklarına ayet ve hadislerle desteklenen dini inanç ve şartları öğretme isteği, sıbyan mekteplerinin yaygınlaşmasında etkili olmuştur.

Osmanlı'da sıbyan mektepleri padişahlar tarafından yaptırıldığı gibi; valide sultanlar, büyük devlet adamları ve hayırsever vatandaşlar tarafından da kurulmuştur (Gelişli, 2002: 35). Ayrıca, halk köylerde ve mahallelerde elbirliğiyle de mektepler yapmış ve öğretmen ücretini veliler ödemiştir (Akyüz, 1999: 72).

Sıbyan mekteplerinin sayıları ve memleket içindeki yayılışları hakkında tam ve güvenilir bilgilere sahip değiliz. Ancak, XVII. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin hemen hemen her tarafını dolaşan Evliya Çelebi, seyahatnamesinde bu mekteplerin sayısını 1993 olarak ifade etmiştir (Karaman ve Dağlı, 2006: 467). Ayrıca, sıbyan mektepleri yalnız büyük şehirlerde açılmamıştır. XVI. yüzyılda Osmanlı ülkesini dolaşan Fransız seyyahı Belon, her köyde bir ilkokula rastladığını ve ilköğretimin batı ülkelerine nispetle o devirde Türkiye'de daha yaygın olduğunu seyahatnamesinde belirterek bunu teyit etmektedir (Bozdemir, 1991: 12-15).

Sıbyan mekteplerinin hocaları, başka kaynak olmadığı için, genellikle medresede okumuş, okumu yazma bilen, çoğu zaman cami veya mescitte imamlık ya da müezzinlik yapan kimselerdir.

Sıbyan mekteplerinde eğitim ve öğretim işleri, belli bir yönetmeliği ve programı olmadığı için, geleneklere ve göreneklere göre yürütülmüştür. Vakfiyesi olanlar ise buna göre mecburi bir program takip etmişlerdir. Ferdi eğitimin hâkim olduğu bu okullarda genellikle şu dersler okutulmuştur: Elifba, Kur'an, İlmihal, Tecvid, Türkçe Ahlâk Risâleleri, Türkçe ve Hat. Sıbyan mekteplerinde öğretim yıllık sınıf sistemine göre değil, "başarı seviyesi"ne göre yapılmıştır. Fakat bu sistem 1846'dan sonra terk edilerek, sınıf sistemine geçilmiştir (Bozdemir, 1991: 17).

Bilindiği gibi, Osmanlı klasik dönem eğitim sistemi ve özellikle de temel eğitim hakkında ayrıntılı bilgiler veren ana kaynaklar sınırlıdır. Bu özel ve pek

fazla bilinmeyen değerli kaynaklardan biri de Amasyalı Ali bin Hüseyin'in¹ “*Tarîku'l- Edeb*”² adlı eseridir. “*Amâsî*” olarak da bilinen yazar, sıbyan mektebi öğretmeni iken 1453 yılında çocukların eğitimi için kaleme aldığı bu eserinde; çocuk eğitiminde ailenin ve öğretmenin rolü, çocuğun okula başlama yaşı, öğretilmekte bulunması gereken özellikler, eğitimcilere öneriler vb. konularda önemli görüşler ortaya koymaktadır (Çeçen, 2010: 13-14).

Amâsî, eserinde önce öğretmenin ve öğrencinin taşıması gereken vasıflar, daha sonra ise öğretmen-öğrenci ilişkileri ve eğitim metodu üzerinde durmuştur. Şüphesiz ki hem o dönemde hem de günümüzde iyi bir eğitim, iyi bir eğitimci ile başlayacağından, öğretmenin vasıfları anlatılarak anne-babanın bu konuda titiz olması istenmiş ve şayet bu aktarılan vasıfları taşıyan bir öğretmen bulunursa çocuğun o öğretmenin önünde oturtulabileceği tavsiye edilmiştir. Öğretmenin yanı sıra öğrencinin de yerine getirmesi gereken vazifeleri anlatılmış ve bu sayede eserin hem öğretmen hem de öğrenci için bir el kitabı olarak kabul edilmesi sağlanmıştır.

¹ “*Alâaddin Çelebi*” lakabıyla bilinen Ali bin Hüseyin, Amasyalı olup Fatih Devri müelliflerindedir. Eserinden de anlaşıldığı üzere sıbyan mektebinde öğretmenlik yapmış olup, aynı zamanda kendi döneminde tanınmış bir eğitimcidir. Kâtip Çelebi, bu eserin “*halkın önde gelen itibarlı ailelerin çocukları için yazıldığını*” söylemiştir. Ancak Ali bin Hüseyin, kendi eserinde yazılış sebebini farklı bir nedene bağlamıştır. Anlattığına göre; adamın biri çocuğunu Ali bin Hüseyin’e teslim eder, belirli bir süre geçtikten sonra oğlunda herhangi bir ilerleme göremez, bunun üzerine sinirlenir ve Ali bin Hüseyin’e gelerek şöyle der: “*ey Hoca! Üstadınız size hiç edeb-ü erkân öğretmemiş ki, sen de benim oğluma edeb ve terbiye öğretmedin*” (Bk. *Tarîku'l- Edeb*, v.3a-4a). Bu durum Ali bin Hüseyin’in çok zoruna gider ve bu eseri bunun üzerine yazmaya karar verir. Amacı, üstadının kendine neler öğrettiğini o zata göstermek istemesidir. İyi derecede Hadis ve Kur’an bilgisine sahip olan Ali bin Hüseyin aynı zamanda iyi bir hattattır. Döneminde Amasya Vilayeti’nin Sancak Beyi Yörgüç Paşa’nın oğlu Hızır Bey’in de hocalığını yapmış, ama başta bu bey olmak üzere, talebelerinden vefa görememiştir. Bu nedenle ömrünün son yıllarını halktan kopuk ve uzlet içinde yaşayarak vefat etmiştir (Geniş bilgi için bkz. Şeker, 2002: 15-19). Yahya Akyüz, yazar hakkında şöyle der: “*Ali bin Hüseyin, özellikle, çocuğun yaratılışını tanımak gereğini ortaya koymakla, bireysel farklılıklara göre bir eğitim-öğretim yöntemi uygulanmasını istemekle, öğretmenin sabırlı ve güler yüzlü olması gerektiğini belirtmekle, her çocuğa uygun bir yaklaşım ve yöntem izleyerek hiçbirinden umut kesilmemesi gerektiğini söylemekle, yüzyıllar sonra Avrupa’da ortaya atılacak yeni eğitim anlayışına uygun görüşler ileri sürmüştür. Bu nedenle o, yalnız Türk eğitim tarihinde değil, dünya eğitim tarihinde de yer alması gereken bir eğitimcidir.*” (Bkz. Akyüz, 1999: 104).

² Kâtip Çelebi’nin meşhur eseri “*Keşfu’z- Zünun*”da bu eserin ismi “*Tâcü'l- Edeb*” olarak geçmektedir. Bu isimlendirmeden dolayı, bu eseri “*Tâcü'l- Edeb*” olarak kabul edenler olmuş ve eserlerinde de bu isimle alıntılar yapmışlardır. Bu eser, H.857/M.1453 yılında “*Âdab-ı Muâşeret*” kitabı olması düşünülmüş yazılmıştır. *Tarîku'l-Edeb*, sadece Türkçe olarak yazılmamış, aynı zamanda Arapça ve Farsça şiirlerle hem müellifin hâkim olduğu sahalara gösterilmiş, hem de o dönemde mekteplerde ve medreselerdeki öğretilen diller hakkında bize bilgi vermiştir. Yine bu eserde yazılan hükümler ayetlere, hadislere, Hz. Ali ve diğer İslam büyüklerinin ve filozofların sözlerine dayandırılarak bir vurgu ve otorite sağlanmıştır. Sadece İslam hukuku ile değil aynı zamanda örfi hukuk sınırlarına giren atasözleri, deyimler ve halk arasında yaygın olan veya olmayan masalımsı hikâyelerle de yazımlar güçlendirilmiştir. Eser, mukaddime, hatime ve yirmi yedi bölümden oluşmaktadır (Geniş bilgi için bkz. Şeker, 2002: 24-34).

A. Tarîku'l- Edeb'e Göre İlkokul Öğretmeninin Vasıfları ve Diğer Eserlerle Mukayesesi

Amâsî' ye göre bir ilkokul öğretmenin taşıması gereken vasıflar özetle şunlardır:

1. Bir öğretmen, “*müttakî (haramdan ve günahattan çekinen) ve mütedeyyin (dindar), sâlih, mütevazî ve müteverri (dinin emrettiği şeylere sımsıkı bağlı olan) ve perhizkâr (günahlardan sakınan, nefsinin tutan) ve müteşerrî (şeriatla amel eden) olmalıdır. Dindar bir Müslüman olmalı ki, önce Allah'tan korkmalı ve onun korkusuyla yaratılanlara merhametli olmalı, sabretmeli ve dine uygun hareket etmelidir.*” (Tarîku'l- Edeb, v.13b).

Burada bahsedilen vasıflar Kınalı-zâde Ali Çelebi tarafından yazılmış olan Ahlâk-ı Alâî'de de bulunmaktadır. Kınalı-zâde, bu vasıflara ek olarak bir öğretmenin mutedil olması, yani öğrenciyi ne çok sıkacak ve ne de onu başıboş bırakacak bir yapıda olmaması gerektiğini belirtmiş ve bu sözünü şu beyitle kuvvetlendirmiştir: “*Üstâd ve muallim müşfik olduğu zaman, çocuklar pazarda harsek (bir çeşit oyun) oynarlar*” (Kınalı-zâde, 2014: 421).

Kabisî ise “*öğretmen her zaman asık suratlı olmamalıdır, bu sevimsiz bir kabalıktır! Çocuklar bu kabalığa alıştırlarsa artık onu saymaz olurlar. Ama öğretmen, her zaman değil de terbiye etmeyi hak ettikleri zaman surat asarsa, çocuklar öğretmenlerinin cezalandıracağını anlar ve bu duruma alışmazlar*” demiştir (Kabisî, ? : 30).

2. Öğretmen adil olmalıdır. Amâsî, bu vasfı şöyle aktarmıştır: “*Eli sebebli ve nefesi mübarek ve nefsi sâkin ve kendü emin ola*” (Tarîku'l- Edeb, v.12b; Çeçen, 2010: 70).

3. Bir diğer maddede “*Uçından niceler fâide tutub hâsıl olmuş ola*” ibaresiyle öğretmenin tecrübeli olması gerektiği ifade edilmiştir (Tarîku'l- Edeb, v.12b; Çeçen, 2010: 70). Öğretmen tecrübeli olursa, her öğrencinin mizacına uygun bir eğitim metodu geliştirebilir. Zernûcî³ de eseri “*Tâlimü'l Müteallim*”in “*Hocada aranacak özellikler*” kısmında bu hususa değinmiş ve “*en önce ilmi seviyesi yüksek bir hoca bulunmalı ve mümkünse bu hoca yaşlı olmalı*” ifadesiyle yaşlı hocaların daha fazla tecrübe sahibi olduklarını vurgulamıştır. Ayrıca eserde yaşlı hoca seçimi hususunda İmam-ı Azam Ebu Hanife'nin bu kaideyi benimsediğinden bahsedilmiştir. İmam-ı Azam kendisine hoca olarak en çok takva sahibi ve en yaşlı hoca olan Hammad bin Süleyman'ı seçmiştir (Zernûcî, 2011: 87).

4. Devlet ricaline, beylere, hâkimlere, kadınlara karşı zaafı olan öğretmen adayları hiçbir şekilde eğitim-öğretim sistemine dâhil edilmemelidir (Şeker, 2002: 112).⁴

³ Hanefî fıkıh âlimi ve aynı zamanda eğitimci olan İmam Burhaneddin Ez-Zernûcî'nin tam adı ve hayatına dair fazla bir bilgi yoktur. M.1196 veya 1223 yıllarında yaşadığına dair çeşitli bilgiler mevcuttur. Günümüze kadar ulaşmış tek eseri “*Tâlimü'l Müteallim*”dir. Eserinde genellikle Hanefî fıkıhçılar üzerinden örnekler verilmiştir (Geniş bilgi için Bkz. Bayraktar, 2013: 294-295).

⁴ Bu ifade sayfada şöyle geçmiştir: “*Pes muallim bu evsâf-ı hamîde ile muttasıf ve nakîsadan ârî olmak gerek ki oğlan andan müstefîd olub mütemetti ola. Lâ cerem evvel bu*

5. Öğretmen, bu mesleğin haricinde başka bir meslekle uğraşmamalıdır (Şeker, 2002: 112). İbn-i Sahnun ise bu durumu biraz abartarak şöyle demiştir: “Öğretmen çocuklar için çalışsın, adeta kendini onlara adasın. O kadar ki, öğretmenin cenaze namazına gitmesi caiz değildir. Ancak o, bakması gereken kimselerin cenaze namazına gidebilir. Çünkü o, ücret almaktadır. Bu itibarla asli görevi bırakıp, cenaze namazına ve hastaları ziyarete bile gidemez” (İbn-i Sahnûn, 2014: 65).

6. Amâsî, çocuğun sık sık öğretmen değiştirmesini uygun görmemiş ve bu hususu şu ifadelerle açıklamıştır: “Ve dahî oğlunu hâcêden hâceye gezdürmeyeler. Meğer kim birisinden Kur’an hâsıl itmiş ola ve birisinden ilm-i kitabet öğrensün diyeler” (Tarîku’l- Edeb, v.15b; Şeker, 2002: 118).

7. Tarîku’l- Edeb’de öğretmenin alması gereken ücret hususunda; Peygamber zamanında ilim, imamet ve müezzinlik için ücret ödenmediğini, ancak günümüzde bu kişilerin sadece kendi işleriyle meşgul olması gerektiğinden ücret verilmesini ulemaların caiz gördüklerini kaydetmiştir (Çeçen, 2010: 78-79).⁵ İbn Sahnun’un eseri Âdâbu’l- Muallimin’e göre ise; bir öğretmen hem sahabe döneminde hem de kurucu müctehid imamlar döneminde ücret almıştır. Bu durumu, İbn-i Sahnun şu şekilde örneklendirmiştir: “İbn-i Vehb’in Ömer bin Kays’dan rivayetine göre Ata, Muaviye zamanında yazı öğretmiş ve şart koşarak ücret almıştır. Sa’d bin Ebi Mâlik (Sa’d bin Ebi Vakkas olabilir), Irak’tan Medine’deki çocuklara okuma yazma öğretmek için bir adam getirmiş ve ona ücret vermiştir. İmam Malik ise bir öğretmenin Kuran’ı öğretmesine karşılık ücret almasında hiçbir sakınca yoktur ve hatta bu konuda şart koşarak akit yapsa bile bu ona helaldir ve sahihtir demiştir.” (İbn-i Sahnûn, 2014: 47-48).

Kabisî’nin eserinde ise öğretmenlerin ücret alabileceğinin hükmü bir hadisle verilmiştir (Kabisî, ?: 24). Hadiste “Sizin ücret almanıza en layık olan şey, Allah’ın kitabıdır” denilmiştir. Ayrıca, öğretmenin maaş haricinde “Hatim Ücreti” denilen bir tür bahşiş alması da caiz görülmüş ve bahşiş zamanı olarak da “Çocuk Nebe Suresi, Mülk Suresi, Fetih Suresi ve Kehf Suresine geldiği zamanlarda ödenir” kaidesini kabul etmişlerdir (Kabisî, ?: 35-36).

8. Öğretmenin alacağı hediyeler hususunda Amâsî herhangi bir şey yazmamıştır. İbn-i Sahnun ise “Bayram gibi özel günlerde öğrenci kendi isteğiyle hediye getirebilir, ama öğretmenin hediye istemesi ve bunu kabul etmesi helal değildir” demiştir (İbn-i Sahnûn, 2014: 59-60).

9. Amâsî’nin eserinde bir öğretmenin ne zaman tatil yapabileceği hususuna da değinilmemiştir. Bu konuda İbn-i Sahnun’un eserinde öğretmenin dini bayramlarda 3 ile 5 gün arasında eğitim ve öğretime ara verebileceği maddesinden

sıfatlu muallimi teftiş ü tefehhus idüb bulub andan helefîni getürüb ana teslim ü tefviz idüb Tanrıya tevekkül kılub ismarlamak gerek.”

⁵ Bu husus şu şekilde aktarılmıştır: “Resulullah zamanında ta’lim-i ilm için ve imamet ve müezzinlik için ücret nesne almazlardı. Lillah fi’llah iderlerdi. Amma şimdi bizim zamanımızda, ulemâ fetvâ virüb câyiz görmişlerdür ki bunların mü’ennetine muâvenet ideler. Bunlar dahî talîme ve imâmete ve mü’ezzinliğe meşgul olub muvâzabat göstereler. Ve illâ mu’allim ve imam ve mü’ezzin kendi şughlerinde ve kesb ü kârlarında olurlarsa bu işler kalub bu nizâm bozulur. Pes bu zarar-ı amm def’içün bunlara ücret câiz ve revâ gördiler”.

yola çıkılarak, normal eğitim döneminin dışında 6 ile 10 gün arası tatil olduğu ortaya çıkmaktadır (İbn-i Sahnûn, 2014: 61-62).

Tarîku'l Edeb'e göre, bu şartları taşıyan bir öğretmen bulunduktan sonra aile çocuğunu teslim etmelidir. Kabisî'ye göre, anne-babası olmayan yetim çocuğu bir öğretmene teslim etmek ise; varsa çocuğun vasisinin, yoksa o beldenin hükümdarının, hükümdarı yoksa ileri gelenlerinin vazifesidir. Şayet onlar bu vazifeyi üstüne almak istemezlerse o bölgeden bir Müslüman üstüne alır ve sevabı da o kazanır (Kabisî, ? : 18).

B. Tarîku'l- Edeb'e Göre İlkokul Öğrencisinin Vasıfları ve Diğer Eserlerle Mukayesesi

Tarîku'l- Edeb'e göre, bir ilkokul öğrencisinin sahip olması gereken özellikler özetle şunlardır:

1. Tarîku'l- Edeb, bir çocuğun ne zaman veya kaç yaşında okula gelmesi hususunda Minhâcü'l- Müteallim ile aynı görüşü paylaşmış ve bir çocuğun dört yıl dört ay ve dört günlükken hocaya verilmesi gerektiğini belirtmiştir (Çeçen, 2009: 185; Minhâcü'l- Müteallim, 2009: 60).

2. Amâsî'ye göre, çocuk Çarşamba günü⁶ eğitim-öğretime başlamalıdır ve çocuk öğretmene tam yetki ile teslim edilmelidir (Şeker, 2002: 49). Çocuğun kabahati olduğu zaman veli, çocuğun arkasında durmamalıdır. Bu konuda Yıldırım Beyazid ve oğlu Şehzade Süleyman arasında yaşanan olay bir hikâye⁷ şeklinde nakledilmiş ve bütün eğitimciler tarafından bir metot olarak gösterilmiştir. Bu hikâye bize gösteriyor ki, çocuğun eğitiminde aile ve öğretmen işbirliği yapmalı, öğretmen işi sıkı tutmalı ve gerekirse çocuk ailesi tarafından bu hususta korkutulmalıdır (Tarîku'l- Edeb, v.15b).

3. Öğrenciler, öğretmenin emirlerine şeriata aykırı olmadıkça itaat etmelidirler (Tarîku'l- Edeb, v.18b, Ü. 23a; Şeker, 2002: 50; Zernûcî, 2011: 101).

⁶ İlme Çarşamba günü başlanması hususundaki hadis başta Amâsî olmak üzere birçok İslam eğitimcisi için bir kaide olmuştur. Çünkü Hz. Peygamber: “Çarşamba günü başlanılan şey muhakkak biter” demiştir (Geniş bilgi için bkz. Minhâcü'l- Müteallim, 2009: 79-80; Zernûcî, 2011: 125).

⁷ Bu hikâye şöyledir: Padişah Yıldırım Beyazid'in oğlu Süleyman Şah'ın hocası, bir gün Şehzadeyi elindeki çubukla korkutmuş ve azarlamış. Şehzade bu durumdan çok incinmiş ve babasına şikâyet etmiş. Bir daha o hocaya gitmeyeceğini ve eğitim almayacağını söylemiştir. Yıldırım Beyazid oğluna şöyle demiş: “Oğlum, yarın varayın, ol danışmende bir iş kılayın kim işe benzemesin”. Sabah olunca Yıldırım Beyazid hocaya haber gönderir ve beraber oğluna bir ders vermeye karar verirler. Yıldırım Beyazid, Hoca'ya gönderdiği haberde şöyle der: “Beni onun gözine karşı, göz baş dimeyüv ursun, yohsa iş fesâda vardı. Ayruk oğlan mektebe varmaz”. Oğluyla birlikte okula giden Padişah, Hoca'ya çıkışarak: “Bre danışmend, ben sana oğlumu okutmağa virdüm. Sen niçün benüm oğlumu kölelerle beraber döğersin?” deyince Hoca: “Sen nesin, oğlun nedir?” der ve sopayı sağa sola ve padişahın eteğine degecek şekilde sallamaya ve vurmaya başlar. Şehzadeyi elinden tutar çeker, padişahı da kovalar. Padişah, oğluna bu hadiseden sonra şöyle der: “Oğlum, o hoca ne yavuz kişi imiş, beni dahi döğdü. Var edebinle epsem otur, oku”(Bkz. Tarîku'l- Edeb, v.15a-b. ; Şeker, 2002: 49-50).

Bu hürmetin sebebi Minhâcü'l- Müteallim adlı eserde Yahya bin Muaz'ın bir sözü ile şu şekilde açıklanmıştır: “*Öğretmen sizin babalarınızdan da analarınızdan da daha hayırlıdır. Çünkü baba ve analarınız sizi dünya ateşinden korurlar, hayır öğreten babanız (hocalarınız) ise sizi ahiret ateşinden korurlar*” (Minhâcü'l- Müteallim, 2009: 65).

4. Öğrencinin Kur'an'a ve kitaplara göstermesi gereken hürmet konusunda Tarîku'l- Edeb, öğrencilerin abdestsiz Kur'an'a el atmamaları, besmele çekerek okumaları, Kur'an'ın üzerine herhangi bir şey koymamaları, Kur'an'ı oturduğu yerden aşağı koymamaları, ona doğru ayak uzatmamaları ve sırtını dahi Kur'an'a dönmeleri gerektiğine değinmiştir (Şeker, 2002: 132). Minhâcü'l- Müteallim ve Talimü'l Müteallim'de de kitaplara hürmet konusunda aynı mevzular yazılmıştır (Minhâcü'l- Müteallim, 2009: 66; Zernûcî, 2011: 103).

5. Eserde bir mektep sadece harf öğretilen bir kurum olarak tasvir edilmemiş, aynı zamanda edebın ve ahlakın öğretildiği bir yer olarak ifade edilmiştir ve bu sebepten ötürü, “*bir hoca sınıfta soru yöneltirse sadece cevaplamasını müsaade ettiği öğrenci cevaplamalıdır*” denmiştir. Diğer öğrenciler bu duruma müdahil olmamalıdır. Diğerlerinin bu duruma müdahalesi başkasının hakkına saygı duymama, haddini aşma ve kul hakkı olarak değerlendirilirken, bu durumun soru sorulan öğrenciyi de ya arsızlığa ya da çekingenliğe ittiği ifade edilmiştir (Tarîku'l- Edeb, v. 23a; Şeker, 2002: 135; Marifetname, ?: 706).

6. Öğrenci, öğretmenlerine karşı saygılı olup, onları gördüğü yerde ayağa kalkmalı; izzet, ikram ve tevazu gösterip ellerini öpmelidir (Tarîku'l- Edeb, v.19b-20a; Şeker, 2002: 135; Zernûcî, 2011: 101). Zernûcî'ye göre, bu saygı ve ikram hocanın ailesine karşı da olmalıdır (Zernûcî, 2011: 101).

7. Öğrenci, öğretmenini baba olarak kabul etmeli ve babasına gösterdiği saygı ve hürmetten daha fazlasını göstermelidir. Bu hususu Amâsî, kısaca şöyle özetlemiştir: “*Öğretmenler, baba olarak görülmüştür*” (Tarîku'l- Edeb, v.4b; Şeker, 2002: 51).⁸

8. Öğrenci, öğretmenlerini hor görüp, küçümsememelidir (Tarîku'l- Edeb, v.20a-b). Ayrıca Amâsî' ye göre; öğrenciler, öğretmen yemek yerken ona bir şey sormamalı, onlara hizmette kusur etmemeli, hatta onun ayakkabılarını çevirip o çıkarken hürmetle ayağa kalkmalı, o yokken asla yerine oturmamalıdır. Öğrenci, sınıftan ayrılacağı zaman hocadan izin istemek de bir edeptir ve mezun olduğunda da hocaya duyulan saygının devam etmesi gerekir (Tarîku'l- Edeb, v.24a-b; Şeker, 2002: 138-139; Marifetname, ?: 706).

Minhâcü'l- Müteallim adlı eserde ise yukarıda yazılanlara ek olarak şöyle denilmiştir: “*Bir öğretmen kendine saygı duymayan ve ikramda bulunmayan*”

⁸ Bu hususta Hz. Peygamberin bir sözü nedeniyle bu şekilde bir ifade kullanıldığı düşünülmektedir. Zira Hz. Peygamber, “*Babaların en hayırlısı sana bilgi öğretenidir*” demiştir. Bu hadis, Minhâcü'l- Müteallim adlı eserin 64. sayfasında bulunmakta, fakat temel hadis kaynaklarında yer almamaktadır.

öğrenciye ilim öğretmemelidir” (Minhâcü'l- Müteallim, 2009: 50). Eserde yazılan bu iddia da iki hadisle⁹ kuvvetlendirilmiştir.

Tâlimü'l Müteallim'de ise öğretmenini gücendiren öğrencinin ilmin bereketinden mahrum kalacağı ve bu ilimden çok az fayda bulacağından bahsedilmiştir (Zernûcî, 2011: 102).¹⁰

9. Tarîku'l- Edeb, güzel yazı yazma hususunda kalemin uzun, harflerin sık olmasını ve satırların seyrek olarak yazılmasını tavsiye etmiştir (Tarîku'l- Edeb, v.27b; Şeker, 2002: 150). Tâlimü'l Müteallim'de ise öğrenci kırmızı mürekkep kullanmamalı, güzel yazı ile not tutmalı denmiştir.¹¹

10. Amâsî'nin eserinde bulunmayan ve diğer eserlerde yazılan vasıflar ise; öğrencinin dersi tekrar zamanı ve arkadaşları ile olan ilişkilerinde öğretmenin rolüdür. Minhacü'l Müteallim ve Tâlimü'l Müteallim'de; “*öğrenci iki yatsı vakti denilen akşam ile yatsı arasında ve sahur vaktinde öğrendiği dersi tekrarlmalıdır*” ifadesi geçerken (Minhâcü'l- Müteallim, 2009: 76; Zernûcî, 2011: 113), bunlara ek olarak da “*arkadaşlarına saygı göstermelidir*” kaideleri üzerinde durulmuştur (Zernûcî, 2011: 104).

C. Tarîku'l-Edeb'e Göre Eğitim-Öğretim Esnasında Öğretmen-Öğrenci İlişkileri ve Diğer Eserlerle Mukayesesi

Tarîku'l- Edeb'e göre, ilkokulda yapılan eğitim-öğretim esnasında öğretmen-öğrenci ilişkileri bazı pedagojik prensipler doğrultusunda olmalıdır. Bu prensiplerin başlıcaları özetle şunlardır:

1. Amâsî, Sıbyan mektebine yani ilkokula getirilen bir çocuğa ilk üç gün ikram edilip, iltifat edilmesi, ona karşı güler yüzlü olunması, çocuğa kötü davranılmaması, azarlanmaması ve dövülmemesi gerektiğini ifade etmiştir. (Tarîku'l- Edeb, v.16a; Şeker, 2002: 51). Bunun sebebini ise bir sonraki metinde şu şekilde açıklamıştır: “*Zira bunlar vahşi kuş gibi olur. Evvel emirden belinledip ürkütme yeler, yüz virüb mağrur dahi etmiyeler. Gözi öğrenüb gönli dölenince sabr ide*” (Tarîku'l- Edeb, v.16a; Çeçen, 2010: 80). Bu ifadeden de anlaşıldığı gibi, Amâsî, bu çocukların vahşi bir kuş gibi itaatsiz olabileceğini ve evcilleştirmek gerektiğini ifade etmiştir. Bu nedenle eğitim esnasında öğretmen, kararında bir eğitim uygulamalı, ne çok korkutup çocuğu okuldan ve hocadan soğutmalı, ne de çok yumuşak davranıp çocuğu kibirli ve kendini beğenmiş bir sığata sokmalıdır. Bu

⁹ Bu konuda aktarılan Hadis-i Şerifler şunlardır: “*İncileri köpeklerin ağızına atmayın*”, başka bir hadiste de şöyle buyrulmuştur: “*Cevherleri domuzların boynuna asmayınız. İlim cevherlerden daha hayırlıdır. Kim ilmi hoş karşılamazsa o domuzdan daha kötüdür*”. Bu her iki hadis de Minhâcü'l- Müteallim adlı eserin 55. sayfasında kaynaklarıyla birlikte verilmiştir.

¹⁰ Ayrıca bu husus aynı sayfada bir şiirle pekiştirilmiştir: “*Hoca ve doktor ikisi/ İkrâm görmezlerse hastaya ve öğrenciye faydalı olmazlar/ Doktora cefa çektirirsen hastalığına şabretmelisin/ Hocaya cefa çektirirsen, cahilliğine kanaat etmelisin*”.

¹¹ Güzel yazı ile not tutması hususunda Şeyh İmam Mecdüddin Es-Serahsi'den rivayet edilen bir söze yer verilmiştir: “*Ne kadar ince yazı yazmış ise pişman olduk, ne kadar kısaltarak yazmış isek yine pişman olduk, yazıp da başka bir nüsha ile karşılaştırmadığımızdan dolayı daima pişman olduk*” (Bkz. Zernûcî, 2011:104).

üç günden sonra ise uygulanacak eğitimi ise şu şekilde açıklamıştır: “Çünkü üç sebak okudu, hemân bendi ayağına geçdi. Ve uykusu alındı. Andan girü başlaya an an gûşmal virüb ta’lim ü te’dib ideler” (Tarîku’l- Edeb, v.16a-b; Şeker, 2002: 120). Bu ifadeyle yazar, üç gün eğitim alan bir çocuk, okula alıştıktan ve okulda olduğunu fark ettikten sonra artık o çocuğa azar azar eğitim verilmeye başlanması gerektiğini savunmuştur.

2. Amâsî, eğitimde ikinci aşama olarak gördüğü öğretmenin öğrencisini tanıması ve karakterini teşhis etmesi hususunu da şu şekilde açıklamıştır: “Ve her mübtedî oğlanın evvel tabiâtın teşhis ide göre. Eğer zeyrek-tab’ ise artucak vireler. Sebaki az virüb veyahud künd oğlana şerik idüb taksirlik etmeyeler. Ve eğer künd tabi’at ise takatı yitüb ve idrâki irişdüği mikdar sebak vireler. Teklif-i mâ-lâyutak etmiyeler” (Tarîku’l- Edeb, v.16a-b; Şeker, 2002: 121). Yazara göre; her eğitimci ilk önce öğrencisini tanımaya çalışmalı ve onun anlama kabiliyetine göre ders vermelidir. Eğer öğrencisi zeki bir çocuk ise, dersini azıcık artırabilir. Bu çocuklara dersi az verme veya da dersi zor anlayan bir çocukla aynı muamele etmek bir kusurdur. Ayrıca bir öğretmenin anlaması zayıf olan (zor öğrenen) bir öğrencisi varsa, dersi onun anlayacağı kadar ve daha az vermelidir. Çocuğun yaşına ve seviyesine uygun olmayan, altından kalkamayacağı konular verilmemelidir.

Abdurrahman Şeref¹² ise bu hususta güzel bir benzetme yapmış ve eğitimcilerin doktorlara benzediğini ifade etmiştir. Ona göre; nasıl ki bir doktor hastasının durumuna uygun ilaç veriyorsa, öğretmenin de öğrencisine göre hareket etmesi gerekir (Abdurrahman Şeref, 2012: 8).

Minhâcü’l- Mûteallim’de ise; ilmin, öğretmenin bir evi tamir etmesi gibi olduğu vurgulanmıştır. Eserde harap bir evi inşa eden insan eve nasıl ki harap olan yerden başlıyorsa, öğretmenin de öğrencisinin eksikliğinin olduğu yerden başlaması gerektiği ifade edilmiştir (Minhâcü’l- Mûteallim, 2009: 54).

3. Ders esnasında yaşanan öğrenme zorluğu ile ilgili bir de tavsiyesi olan Amasyalı Ali b. Hüseyin bu konuda şöyle demektedir: “Ve mâzisini bilmedin yukarusına gitmeyeler. Ve bir sebakı hall idüb anlamayınca bir sebak dahi virmiyeler. Ve bir harfi veya bir kelimeyi diyemedüğü için döğmeye. Belki âsânlığıla dedüre. Zira nefsi uyayan kimseler bir iki kez çağırmağla uyanur. Ammâ giran cân olan kimseler döğmekle ve kakımağla sebük-rûh ve şîr-merd olmaz. Ve zâtında cevheri olmayanlara edibin sa’yi menfaât itmez” (Tarîku’l- Edeb, v.16a-18b; Şeker, 2002: 121). Ona göre, bir eğitimci bir dersi iyice öğretmeden diğer derse geçmemeli, o ders iyice anlaşılmadan başka bir ders vermemeli ve ayrıca bir harfi veya bir kelimeyi güzel bir şekilde telaffuz edemeyen çocuk da dövülmemelidir. Bu ders daha da kolaylaştırılarak anlatılmalıdır, çünkü bazı kişiler ancak birkaç kez

¹² Abdurrahman Şeref, 1853 yılında İstanbul’da doğmuş olup, son Osmanlı vak’anüvisi olması yanında devlet ve fikir adamıdır. Tahsilini bitirdikten sonra 1866 yılında, bir nevi memur yetiştirme amaçlı bir meslek okulu olan Mahrec-i Aklâm-ı Şâhâne’de öğretmenlik yapmaya başlamış ve daha sonra Mekteb-i Sultânî ve Dârümuallimîn’de tarih-coğrafya öğretmenliği yapmıştır. Mekteb-i Mülkiye’de ise müdürlük görevlerinde bulunmuş ve öğrencileri daha yakından tanıma fırsatı bulmuştur. II. Meşrutiyet’ten sonra bir devlet adamı olarak karşımıza çıkan Abdurrahman Şeref’in, 1909’da Maarif Nazırı olması, aslında onun eğitimden kopmadığını göstermiştir. 1909 yılından 1922’de Saltanatın kaldırılmasına kadar vakanüvis olarak görev yapmıştır (Geniş bilgi için Bkz. Özcan, 1988: 175).

anlatıldıktan sonra anlayabilir. Ama bazı anlamak istemeyen kalın kafalar (veya da sert mizaçlılar), ne itip kakmakla ne de dövmekle ağırbaşlı ve cesur kimseler olamaz, çünkü özünde cevher olmayan çocuğa edeplinin sözü tesir etmez.

4. Eserde; zor anlayan bazı çocuklara alıştırma yapılırsa zeki çocuklardan bile üstün olacağı söylenmiştir. Bu durumu Amâsî şöyle açıklamıştır: “*Ve dahi; bundan ilim gelmez diyü ihmal etmek dahi yoktur. Zirâ gâh olur ki, mümâreset (alıştırma) ile gevden (kalın) tabî'atların zihni açılır. Nice zeyrek (zeki) tab'olanlardan yeğ çıkar*” (Tarîku'l- Edeb, v.16b; Şeker, 2002: 122).

Minhâcü'l- Müteallim ise; zeki çocukların bir sınıfta, tembel çocukların başka bir sınıfta eğitim alması gerektiğini, aksi takdirde zeki çocukların gerileyeceğini, tembel olanların ise daha da tembelleşeceğini ifade etmiştir. (Minhâcü'l- Müteallim, 2009: 50).

5. Müellife göre, küçük çocuklara az ders verilmelidir. Fazla olursa “*tabiatleri incinüb, gönüllerinde teneffür (nefret) hâsıl olur.*” (Tarîku'l- Edeb, v.16b-20a; Şeker, 2002: 125). Amâsî bu bölümde yazdığı tavsiyeyi de güzel bir şiirle pekiştirmiştir. Farsça yazılan bu şiiri Halil Çeçen şu şekilde tercüme etmiştir (Çeçen, 2010: 86):

*“İlimi azar azar topla,
Zira az çoğun mayasıdır..
Gördüğün bu akan seller hepsi,
Yağmur damlalarındandır.”*

Ayrıca bu çocukların zamanla zihinlerinin açıldığını ve o zaman derslerin artırabileceğini tavsiye etmiş ve bunu da yine bir şiirle pekiştirmiştir (Çeçen, 2010: 86):

*“Kişi az az bilgi alır, onunla söyleyici natık olur.
Damla damla toplanı,; ondan sonra derya olur.
Bir adam sıkıntı ve zorluk görmezse nasıl olgunlaşır?
Eğer bulut yağmur yağdırmazsa gül nasıl ortaya çıkar?”*

6. Amâsî, çocuklarda ders esnasında görülen edep dışı davranışları düzeltmek için gerekirse dövülmesi gerektiğini vurgulamıştır. Ona göre; yaban canavarları bile “*çubuk darbıyla*” terbiye edildiği gibi oyun da öğrenirler (Tarîku'l- Edeb, v.17b-18a). Fakat çocukların gelişigüzel dövülmesine karşıdır. Ayrıca “*falaka, hocaya mahsustur*” diyerek çocuğun sadece hocası tarafından dövülmesine, hocanın yardımcıları tarafından dövülmemesi gerektiğini vurgulamıştır. Bu husus ise şu şekilde açıklanmıştır: “*Ve dahî her bî-edeblik kim oğlandan zâhir ü sâdır ola, veyâhud tahsilde keshân göstere. İhmal etmeyüb döğmek gerekdür kim çubuk darbıyla yaban canavarlarına edeb ve bâzîçe öğredirler.*” (Tarîku'l- Edeb, v.17b-18a; Şeker, 2002: 126).

Bu hususu da Amasyalı Ali bin Hüseyin kısa bir şiir ile şu şekilde güçlendirmiştir: “*Her kime edeb öğretiyorsan onu döv; öküz ve eşek bile odun yarasıyla bilgin olur.*” (Tarîku'l- Edeb, v.18b).

Amâsî'nin bu düşüncesine katılmayan Kınalı-zâde Âli, öğretmenin öğrencisini dövmesini, “*zayıf karakterde olan öğretmenin işidir*” demiş ve eğer dövülmesi mutlaka gerekiyorsa da dayağın çok az ve yavaş olması ve sebepsiz asla dövülmemesi gerektiğini savunmuştur (Kınalı-zâde, 2014: 421).

İbn-i Sahnun'un bizlere aktardığı hadis ise bu durumu daha da iyi özetlemektedir. Abdurrahman ve Ubeyd bin İshak yoluyla rivayet edilen hadise göre Yusuf bin Muhammed şöyle demiştir: “*Sa'd el-Haffâf'ın yanında oturuyorduk, ağlayarak gelen çocuğuna “Yavrucuğum niçin ağlıyorsun?” dedi. Çocuk “Öğretmen beni dövdü” deyince o, şimdi size bir hadis rivayet edeyim dedi ve kendisine İkrime'nin İbn-i Abbas'tan rivayet ettiği şu hadisi nakletti: “Ümmetimin en kötülere çocuk terbiyecileridir. Onların çok azı yetimlere şefkatlidirler, bu arada fakir ve düşkünlere karşı da çok sert ve kabadırlar.”*” (İbn-i Sahnûn, 2014: 51).

Ayrıca İbn-i Sahnun'un eserinde; şayet çocuk dövülmesi gerekirse üçten fazla vurulmaması gerektiğine ve vurulursa Allah'ın kıyamet gününde kısas uygulayacağına bir hadis¹³ aktararak değinilmiştir (İbn-i Sahnûn, 2014: 52; Kabisî, ? : 31).

İbn-i Haldun ise “*kendisine ağır ceza veya da şiddet uygulanan ve bu ortamda yetişen çocuk, tembel olur ve hevesi kırılır, ayrıca çocuğu yalancılık gibi kötü hasletlere sürükler ve bu kötü huylar bu çocuğu hapseder*” demiştir (İbn-i Haldun, 2005: 989-990).

7. Öğretmen bütün öğrencilerine karşı eşit davranmalıdır. Amâsî bu durumu şöyle açıklamıştır: “*Ve dahi muallime vâcibdür ki mektep oğlanlarına himmeti ve terbiyeti mütefâvit olmaya. Belki mecmu'ına düz ve beraber ola. Ve ziyâde hizmet idene say ü hizmet ziyade idüb ve fakîru'l- hâl olanlara usan deprenüb gözden savmaya. Belki kamûsına hâsıl olsun diyü say ü himmet ide.*” (Tarîku'l- Edeb, v.18a). Amâsî, bahsettiği bu hükmü İmâm-ı Azam Ebu Hanife Hazretleri'nin hayatından bir hikâye¹⁴ ile güçlendirmiş ve bu durumun kendi fikri olmadığını ve âlimlerin de bu şekilde eğitim verdiğini göstermiştir.

İbn-i Sahnun da öğretmenin öğrenciler arasında adaletli davranması hususunda bir hadis aktarmış ve bunun aslında dini bir mecburiyet olduğunu vurgulamıştır. Aktardığı hadis Enes bin Malik'ten rivayet edilmiştir ve hadisin metni şöyledir (İbn-i Sahnûn, 2014: 49): “*Bu ümmetten üç çocuğun eğitimi*

¹³ Bu hadis, Ebu Davud Hudud Maddesi 39 no'lu hadis ve Tirmizi Hudud Maddesi 30 no'lu hadiste yazmaktadır.

¹⁴ Aktarılan hikâye günümüz diliyle şöyledir: Adamın biri oğlunu İmâm-ı Azam'ın hoca olduğu mektebe vermiş. Günün birinde bu adamın mahallesinde bir kişi ölmüş ve bu durumdan İmâm-ı Azam'ı haberdar edip, onun da gelmesini istemişler. İmâm-ı Azam da taziye için, oldukça sıcak bir günde bu mahalleye gelmiş ve görmüş ki, herkes öğrencisinin evinin duvarında gölgede oturmakta imiş. İmâm-ı Azam ise, o sıcakta bütün ısrarlara rağmen güneşte durmuş, ama o duvarın dibindeki gölgede oturmamış. Bunun sebebini soranlara ise şöyle cevap vermiş; “*O duvarın sahibinin oğlu benim yanımda mektepte okur. Şayet ben o duvarın dibinde oturursam, onların bana hakkı geçer ve bende bu haktan dolayı onun oğluna diğerlerinden daha iyi davranır da diğer öğrencilere haksızlık ederim diye korkarım da, o yüzden yanınıza gelip oturmam*” demiştir (Bkz. Tarîku'l- Edeb, v.18a).

üstlenen öğretmen fakirleri zenginlerle, zenginleri fakirlerle eşit seviyede öğretmezse kıyamet gününde hainlerle birlikte haşr olunur."

8. Amâsî'nin karma eğitim hususundaki tavsiyesi ise şöyledir: *"Ve dahî eğer mektebde kızcağuzlar olsa anlar ayrıca bir tarafa oturalar veyahud oğlancıkların uçacaklarına yakın oturalar. Ve büyük oğlanlar yanına oturmayalar ve anlarıyla söyleşdirmeyeler. Meğerki yanlışların sorular ve kızcağuzların ayağın kaldırub tabanın döğmeyeler ve ayaklarını falakaya geçürmiyeler ve kulakların burmayalar. Belki çubuçağıla ellerin ve ayaların ve kendileri uralar."* (Tarîku'l- Edeb, v.18b; Şeker, 2002: 128).

Metinden anlaşıldığı üzere karma eğitim verilen mekteplerde, kızlar erkeklerden ayrı bir tarafa oturtulmalı veya da küçük yaşta olan erkeklerin yanına oturtulmalıdır. Büyük erkeklerin yanına oturtulmamalı ve onlarla konuşmalarına, sohbetlerine izin verilmemelidir. Kızların ayağını kaldırıp ayak tabanına vurulmamalı, falakaya yatırılmamalı ve kulakları çekilmemelidir. Sadece ellerine, ayalarına gerektiği takdirde küçük bir çubukla vurulmalıdır.

Kabisî de kızları erkeklerle karıştırmamak gerektiğini ifade etmiş ve bu şekilde eğitimin daha faydalı olacağını vurgulamıştır (Kabisî, ?: 105). Bu durumun çocukların salâhı ve güzel bir şekilde nezaret edilmesi açısından çok önemli olduğunu söylemiştir.

9. Tarîku'l- Edeb'de hangi derslerin okutulması hususunda ayrıntılı bir ifade yoktur. Kabisî ise çocuklara i'rab, hareke, hece, güzel yazı, kıraat ve hitabet derslerinin okutulması gerektiğini ifade etmiştir (Kabisî, ?: 28-29). Ayrıca *"eğer öğretmen isterse çocuklara hesap da öğretebilir, ama bunu yapmak zorunda değildir"* demiştir. (Kabisî, ?: 29). Kabisî tarafından aktarılan bu dersler, aslında sahabe döneminde de eğitim müfredatı içinde yer almaktadır. (Bayraktar, 1984: 121).

Tarîku'l- Edeb müellifine göre, öğretmen ve öğrenci şayet yukarıda sözü edilen vasıfları taşır ve bu metotlarla eğitim yapılırsa, o eğitimin hem dünyada hem ahirette kişiye fayda vereceği kesindir. Bu husus eserin birçok yerinde zikredilmiştir.

Sonuç

İslamiyet'in ilk emri olan *"Oku"* ayeti kerimesi gereğince, *"ilim"* hem dünya hem de ahiret kapısı, kalem ise anahtarı olarak kabul görmüştür. Ayette *"Yaradan Rabbinin adıyla oku"* ifadesi belki de sıbyan mekteplerinde (ilkokul), ilim hayatına yeni başlayan çocuklar için bir metot olarak kabul edilmiş ve bu mekteplerde *"Kur'an Eğitimi"* ile eğitim- öğretim hayatına başlanmıştır.

Aynı zamanda bir öğretmen olarak gönderilen İslam Peygamberi eğitime çok fazla önem vermiş ve nitekim Bedir Savaşı esirlerini, 10 Medineli çocuğa okuma-yazma öğretmek şartıyla serbest bırakmıştır. Hz. Ömer Dönemi'nde ise çeşitli bölgelere ücret mukabilinde öğretmenlerin gönderilmesi eğitim-öğretimin bir devlet politikası olduğunu ortaya koymuştur. Emeviler ve Abbasiler her ne kadar kendi içlerinde isyanlara, çatışmalara maruz kalsa da İslami temel eğitimi

aksatmadan devam ettirmişler ve bu mirası kendilerinden sonra gelen Türk-İslam devletlerine devretmişlerdir.

Osmanlı Devleti Dönemi'nde ise eğitim-öğretim en olgun seviyesine ulaşmış ve özellikle de temel eğitim kurumları olan sıbyan mektepleri, klasik dönemde vakıf sistemi ve halkın okuma yazmaya olan teveccühü sayesinde hemen hemen devletin her köşesine yayılmıştır.

Osmanlı'nın yükselme döneminde, sıbyan mektebi sayısının artmasının yanı sıra, çok sayıda eğitimci de yetişmiştir. Bunlardan biri de Ali bin Hüseyin el-Amâsî'dir. Kendisi de bir ilkokul öğretmeni olan Amâsî, Osmanlı döneminde eğitim-öğretim hayatına yazılı bir eser bırakarak katkı sağlamıştır. Amâsî bu eserinde; Hz. Peygamberin ve İslam âlimlerinin uygulamış olduğu eğitim metotlarından örnekler vererek kendi önerilerini desteklemiştir. Eğitimcilerin "*bir ders kısa ve öz olmalı*" ifadesindeki gibi kısa ve öz bir eser ortaya çıkararak, bu sayede kendi eğitim-öğretim tecrübesini gelecek nesillere aktarmıştır.

Gerek Amâsî'nin tecrübeleri ve gerekse onun görüşlerinin kıyaslandığı dönemin diğer bazı popüler eğitimcilerinin eserlerinde yer alan öneriler dikkate alındığında, ilkokul öğretmen ve öğrencilerinin birtakım olumlu pedagojik vasıflara sahip olması gerektiği ve eğitim-öğretim esnasındaki ilişkilerinin belirli pedagojik kriterlere göre olmasının yararlı olacağı sonucuna varılmıştır. Ayrıca, Amâsî'nin, ilkokul öğretmen ve öğrencilerinin sahip olması gereken özellikler ile öğretmen-öğrenci ilişkileri hususunda ortaya koyduğu pedagojik önerilerin önemli bir kısmının günümüzde de geçerliliğini koruduğu anlaşılmıştır.

Kaynakça

Abdurrahman Şeref. (2012), *Ahlâk İlmi*, Sadeleştiren: Aygün Akyol-Mevlüt Uyanık, Elis Yayınları, Ankara.

Abu'l Hasan Ali İbn-i Muhammed İbn-i Halef Al-Ma'ruf Al- Kabisî Al-Fakih Al-Kayrawani. (?), *İslam'da Öğretmen ve Öğrenci Münasebetlerine Dair Geniş Risale*, Çeviren: Süleyman Ateş, Yeni Ufuklar Neşriyat.

Akyüz, Yahya. (1999), *Türk Eğitim Tarihi (Başlangıçtan 1999'a)*, Alfa Yayınları, İstanbul.

Ali bin Hüseyin el-Amasi. (2010), *Tarîku'l-Edeb*, Hazırlayan: Halil Çeçen, Bizim Büro Basımevi, Ankara.

Bayraktar, Faruk. (1984), *İslam Eğitiminde Öğretmen-Öğrenci İlişkileri*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul.

Bayraktar, Mehmet Faruk. (2013), "Zernûcî", *DİA*, C. XLIV, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, s. 294-295.

Bozdemir, İbrahim. (1991), *Osmanlı Sıbyan Mekteplerinde Eğitim ve Öğretim*, (Y.Lisans Tezi), İstanbul.

Çeçen, Halil. (2009), "Tarîku'l-Edeb ve Eğitim", *Adıyaman Üniversitesi Ulusal Eski Türk Edebiyatı Sempozyumu*, (15-16 Mayıs 2009, Adıyaman), Adıyaman Üniversitesi Yayınları, No: 3, Ankara.

*Tarîku'l- Edeb'e Göre Sıbyan Mekteblerinde (İlkokul) Öğretmen-Öğrenci İlişkileri
Ve Benzer İçerikli Bazı Eserlerle Mukayesesi*

Erzurumlu İbrahim Hakkı. (?), *Marifetname*, Sadeleştiren: M. Fuad Başar, Alem Yayınları, İstanbul.

Gelişli, Yücel. (2002), “Osmanlı İlköğretim Kurumlarından Sıbyan Mektepleri (Kuruluşu, Gelişimi ve Dönüşümü)” *Türkler*, C. 15, Ankara, s. 35.

Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi. (2006), Haz: Seyit Ali Kahraman-Yücel Dağlı, 1.Cilt-1.Kitap, İstanbul.

İbn-i Haldun. (2005), *Mukaddime*, C. II., Hazırlayan: Süleyman Uludağ, Dergâh Yayınları, İstanbul.

İbn-i Sahnûn. (2014), *Eğitim ve Öğretimin Esasları Âdâbü'l- Muallimîn*, İnceleme ve Çeviri: M. Faruk Bayraktar, İstanbul.

İmam Burhaneddin Ez-Zernûcî. (2011), *Tâlimü'l Mûteallim (İslam'da Eğitim-Öğretim Metodu)*, Tercüme ve Şerh: Yunus Vehbi Yavuz, Feyiz Yayınları, İstanbul.

Kınalı-zâde Ali Çelebi. (2014), *Ahlâk-ı Alâi*, İnceleme ve Çeviri: Fahri Unan, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

Minhâcû'l- Mûteallim. (2009), Türkçesi: Yunus Vehbi Yavuz, Feyiz Yayınları, Bursa.

Özcan, Abdülkadir. (1988), “Abdurrahman Şeref”, *DİA*, C. I, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, s. 175.

Şeker, Mehmet. (2002), *Ali b. Hüseyin el- Amâsî ve Tarîku'l- Edeb'i*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara.

dübed